

ЖЕЙН ОСТИННИНГ “АНДИША ВА ҒУРУР” РОМАНИДА ОИЛА КОНЦЕПТИ

Кандилатхан Иусупова

*Ренессанс таълим университети, в.б.доцент, (PhD),
E-mail: kandilatyusupova71@gmail.com*

Аннотация Мазкур мақолада Жейн Остиннинг “Андиша ва ғурур” асарида оила мавзуси ҳамда характерлар ўртасидаги оилавий муносабатлар ҳақида сўз юритилади. Оила мавзусини романда етакчи ўрин олиниши мисоллар билан ифодаланган.

Калит сўзлар: оила, концепт, асар, Беннетлар оиласи, жамият, мисоллар

Аннотация В данной статье рассматривается тема семьи и семейных отношений между героями романа Джейн Остин «Гордость и предубеждение». Ведущее место семейной темы в романе выражено примерами.

Ключевые слова: семья, концепция, работа, семья Беннет, общество, примеры

Annotation This article discusses the theme of family and the family relationships between characters in Jane Austen's “Pride and Prejudice”. The leading place of the family theme in the novel is expressed by examples.

Key words: family, concept, work, Bennet family, society, examples

КИРИШ. Бугунги давр адабиётшунослари, тилшунос ва психологлари нуқтаи назари билан қараганда, бадиий матн асарнинг асл ғояси, муаллифнинг ички олами ҳамда асар образлилигини очиб берувчи муҳим элемент ҳисобланади. Миллий концептнинг тил бўйича матнда аён этиши асосий ва индивидуал матн ўртасидаги асимметрияни бир-бирига боғлайди ҳамда ғўё матннинг “фон”и каби акс этади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ. Маълумки, оила мавзуси барча миллат адабиётида асосий ва барҳаёт мавзулардан бири саналади. Ўзбек адабиётида А.Қодирийнинг “Ўтган кунлар”, Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз” асарларида, Ў.Ҳошимовнинг “Икки эшик ораси”, Ў.Умарбековнинг “Одам бўлиш қийин” ва бошқа кўплаб асарларида оила мавзуси асарларнинг градациясини кучайтирувчи ва бош мазмунини белгиловчи йирик омил бўлиб хизмат қилади. Жаҳон адабиётида ҳам оила концепти алоҳида аҳамиятга эга. Инглиз адабиаси Жейн Остин (Jane Austen, 1775-1817) нинг “Андиша ва ғурур” (“Pride and prejudice”, 1813) романида оила мавзуси ва оилавий муносабатлар асарнинг аксар қисмини қамраб олади ва сюжетнинг муҳим компоненти сифатида иштирок этади. Ўзбек тилининг изоҳли луғатида оила концепти қуйидагича ифодаланади:

Оила – бола-чақа, хонадон; уруғ, авлод.

1. Эр-хотин, уларнинг бола-чақалари ва энг яқин туғишганларидан иборат бирга яшовчи кишилар мажмуи; хонадон.

2. қўчма Бир мақсад, маслак билан бирлашган кўп кишилар, халқлар, мамлакатлар.

3. Ўсимликлар ва ҳайвонлар систематикасида тузилиш жиҳатидан бир-бирига ўхшаш, келиб чиқиш жиҳатидан ҳам ўзаро яқин бир неча уруғн ўз ичига олган гуруҳ.

4. Қардош тиллар гуруҳи.

5. Рафиқа, хотин²⁵⁷.

НАТИЖАЛАР. Инглиз романи “Андиша ва ғурур” том маънода реалист асар ҳисобланади, чунки асар сюжетининг асосини ўша даврдаги ижтимоий ҳаёт, турғун жамиятнинг қонуний ва ноқонуний қоидалари *Беннетлар оиласи* мисолида очиб берилади. Е. А. Кострубина “Оила” концепти бўйича ёзган илмий тадқиқотида оила тушунчасини горизонтал структура тарзида қуйидагича чизади:

Оила – қондошлик жамияти – тўғри чизик

Оила – никоҳ қурилганда ноқондошлик жамияти – қарши чизик²⁵⁸

“Андиша ва ғурур” романида ҳам оила муносабатларини худди Е. А. Кострубина таҳлили сингари кесишган схемада белгилаш мумкин. Беннетларнинг беш нафар қизи беш хил феъл-атвор соҳибалари: Жейн, Элизабет, Мэри, Кэтрин (Китти) ва Лидия Беннетлар. Асардаги опа-сингиллар диалогларида, она ва қизлар ўртасидаги суҳбатларда бу характер турлари яққол намоён бўлади:

Инглизчаси:	Ўзбекчада:
“Remember, Eliza, that he does not know Jane’s disposition as you do.” (Chapter VI, p.28)	“- Элиза, у Жейннинг характерини сен билганчалик билмаслигини ёдингдан чиқарма”. (VI боб, Б.25)
«Her daughters listened in silence to this effusion, sensible that any attempt to reason with her or soothe her would only increase the irritation». (Chapter XX, p.117)	“Қизлар онасининг гапларини чурқ этмай эшитишарди, чунки уни тўхтатишга бўлган ҳар бир ҳаракат онанинг баттар жаҳлини чиқарарди”. (XX боб, Б.107)
“Don’t keep coughing so, Kitty, for Heaven’s sake! Have a little compassion on my nerves. You tear them to pieces.” (Chapter II, p.11)	“Худо ҳақки, Китти, бунақа йўталмагин! Менинг асабларим ҳақида бироз ўйласанг-чи!” (II боб, Б.11)

МУҲОКАМА. Асарда миссис Беннет характерига алоҳида тўхталиш жоиз. Негаки унинг феълида бир пайтнинг ўзида бир неча кайфият омухталашиб кетади. Буни ҳатто

²⁵⁷ Ўзбек тилининг изоҳ лугати. Тошкент. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2021. Б.97

²⁵⁸ Кострубина, Е. А. Гиперконцепт СЕМЬЯ/ДОМ — FAMILY/HOME в русской и английской лингвокультурах: специальность 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание»: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук / Кострубина Елена Алексеевна; Институт языкознания РАН. — Москва, 2011. — 20 с. — Текст: непосредственный.

унинг эри мистер Беннет ҳам илова этади. Миссис Беннет шамол каби кайфиятини жуда тез ўзгартириш табиатига эга бўлган аёл, ҳатто эри билан суҳбатлашаётиб ҳам фикрларини айқаш-уйқаш қилиб юборади:

“Оналари уларни жуда ҳам хурсанд бўлиб кутиб олмади. Миссис Беннет ҳаммага иш орттириб, қизлари бекор қайтиб келганларидан афсусда эди ва Жейннинг яна касал бўлиб қолишига амин эди” [XII боб, Б.59].

“Никоҳининг биринчи кунлариданоқ, бу аёл ўзининг тор дунёқараши ва ақлининг жуда ҳам ўткир эмаслиги билан эрининг ҳамма орзуларини йўққа чиқарди”. (XIX боб, Б.208)

Романнинг аслиятдаги матнида аёл руҳиятини ифодаловчи руҳий-эмоционал лексемалар такрор ишлатилади. Инглизчада: *effusion, irritation, invective, complaint, alarm, vexation*, шунингдек, кучли ҳаяжон, ғам-қайғуни ифодаловчи *querulous serenity, tears and lamentations of regret, an irritation as violent from delight* каби лексемалар кўп бора қўлланилади. Асардаги мистер Беннет ота тимсолида жуда меҳрибон, тушунувчи, калби дарё инсон сифатида гавдаланади. Ҳатто Элизабетнинг жаноб Коллинзга турмушга чиқишга норозилигини хотини миссис Беннетнинг қаттиқ қаршилигига қарамай, холис қўллаб-қувватлайди:

“Агар сен Коллинзга турмушга чиқмайдиган бўлсанг, онанг сендан кечади, агар унга турмушга чиқадиган бўлсанг, мен сени кўришни истамайман” (XX боб, Б.105).

“Миссис Беннет ва бешала қиз қанча ҳаракат қилишмасин, оталарини мистер Бингли ҳақида уларнинг қизиқишларини қондира оладиганяна бирор нарса дейишга мажбур қилиша олмади”. (III боб, Б.13).

Бу каби мисоллар мистер Беннетнинг нақадар камгаплигини ифодалайди ҳамда ёзувчи томонидан лаконик жумлалар топиб, қўлланилади. Рус тадқиқотчилари А. А. Подкопаева ва И. С. Карабулатова романдаги оила муҳитини очиб бериш учун юзага келган оилавий зиддият ва муносабатлар яқинлиги тўғрисида бир қатор мисолларни келтирадилар²⁵⁹. Асарда оилавий муҳитни очиб берувчи қуйидаги лексемалар матнда бот-бот келтирилади: хонадонга оид предмет сўзлари - *house/home/abode, drawing-room, dining-room, kitchen, parlour, bedroom, apartment/room* ва ҳ.к., қариндошчилик ифодалари - *mother/father, niece, aunt/uncle, sister, daughter*, хизматкорликни ифодаловчи сўзлар - *cook, housekeeper, governess, chambermaid*.

Ижодкорнинг “оила” концептини асарда яна-да яққолроқ очиб бериш учун биргина фразалардан фойдалангани ҳам унинг ёзувчилик маҳоратидан далолат беради²⁶⁰: хонадонда ҳаёт нафасини белгилаб берувчи (оила аъзолари), хонадон ичкарисида эса оила – организм каби тасвирланади.

²⁵⁹ А. А. Подкопаева, И. С. Карабулатова. – Текст: непосредственный // Мир науки, культуры, образования. – 2018. – № 3. – С. 476–478.

²⁶⁰ Подкопаева, А. А. Вербализация концепта HOME/HOUSE в романе «Гордость и предубеждение» Джейн Остин /

“Қандай кутилмаган офат! Роса гап-сўз бўлади энди! Лекин биз бир-биримизни қўллаб-қувватлаб, маҳкам туриб беришимиз керак” . (III бўлим, V боб, Б.252)

“Оила аъзолари унинг одатда хат ёзишни ёқтирмаслигини билишарди, лекин айти пайтда ўзини мажбур қила олади, деб умид қилишаётганди” . (III бўлим, VI боб, Б.256)

Юқоридаги мисолларда биргина кечки суҳбат, оилавий ўтириш (*evening conversation, domestic circle*) сўзлари оилавий муносабатларни очиб беришга хизмат қилган. Асардаги оилавий яқинлик қаҳрамонларнинг қувончли ва қайғули дамларида кучлироқ акс эттирилади, масалан, Жейннинг Бинглилар хонадонидан бирдан касал бўлиб қолиши ва Элизабетнинг опасини қараб туришга бориб, йўлларда қийналиб, либослари лойга ботиб бориши, қолаверса, Бинглилар оиласининг Жейн ва ўзининг устидан кулишларини танқид қилиб, оила шаънини ҳимоя қилишга уринишлари романнинг VIII бобида тўлиқ гавдалантириб берилган:

“Улар катта пулга ўйнаётган бўлишларини тахмин қилиб, Элизабет сингисининг касалини баҳона қилди-да, шу ердалигидан фойдаланиб, китоб ўқимоқчилигини айтиб, таклифни рад этди” . [VIII боб, Б. 38].

“Буни эшитиб, Бинглининг сингиллари бир неча марта ўз ҳамдардликларини билдиришди ва ўзаро яна шамоллаш қандай ёмонлиги, улар ҳеч ҳам касал бўлишни хоҳламасликлари тўғрисида гапира кетишди, суҳбатга берилганларидан дугоналарини бошқа эсламадилар ҳам. Буни кўрган Элизабет Жейн йўғида у ҳақида ўйламасликларини ҳам тушуниб, яна уларга нисбатан нафратни ҳис қилди” . [VIII боб, Б. 36].

Шунингдек, романдаги бошқа қаҳрамонлар руҳиятида ҳам оилавий одатларни эҳтиётлаш, бир-бирига ҳайрихоҳлик туйғулари акс этади. Оиланинг кенжа қизи Лидининг биргина хатоси туфайли бутун оила уни ҳимоя қилишга ошиқади:

“Миссис Беннет ва қизлар Лидиянинг қилиги учун чин дилдан кечирим сўрашди ва у агар ўқишни давом эттирса, энди бундай бўлмаслигига ваъда бердилар” . [XIV боб, Б.67].

Асардаги асосий кулминацион бурилишни шубҳасиз, бош қаҳрамон Элизабетнинг гурур ва севгига тўла ҳиссиётлари ҳосил қилади. Унинг ички кечинмаларини муаллиф матн ва диалогларда *misery, defect, chagrin, shame, mortification, confusion* каби сўзлар билан, унинг туйғулари кучайган палласини эса *unhappy, misery, heavier, painful* сингари лексемалар билан ифодалайди:

“Бошидан бошлаб айтишим мумкинки, сиз билан танишганимнинг биринчи онлариданоқ сизнинг ўзингизни тутишингиздан манмангиз, баландпарвозлигингиз, атрофингиздагиларнинг туйғуларига нисбатан бефарқлигингизни сезган эдим. Менинг сизга нисбатан нафратим ўшанда бошланган” . (XI боб, Б.175)

“Агар ажралиб кетишимиздан пушаймонлик мен унга беришга тайёр турганим юрагимнинг ўрнини боса оладиган бўлса, мен ундан айрилганимга афсусланишимга арзимаиди” . (III бўлим, XV боб, Б.312)

Асардаги “оила” концепти “турмуш” концепти билан узвий боғланиб кетади²⁶¹. Оила бекаси миссис Беннет ҳамиша муваффақиятли турмуш бахт пойдеворидир, деган ақида билан яшайди.

“Мен у йигитнинг қизларимиздан бирига **уйланиши** мумкинлигини назарда тутаётганимни албатта тушунаётган бўлсангиз керак”. (I боб, Б.9)

“Чопинг тез, Лиззини мистер Коллинзга **турмушга чиқишига** кўндиринг, чунки у буни асло хоҳламапти”. (XX боб, Б.105)

ХУЛОСА. Юқоридаги мисол ва таҳлиллардан шундай хулоса қилиш мумкинки, Жейн Остиннинг “Андиша ва ғурур” романида оила концепти қуйидаги маъноларни белгилаб беради:

- 1) уй (қўрғон, хонадон); 2) кони бир қариндошлар; 3) бирлик, ҳамжиҳатлик
4) тарбия; 5) тушуниш, кўмак, қўллаб-қувватлаш; 6) яккаликнинг йўқлиги.

Асардаги оила концептининг муҳим аҳамияти шундаки, муаллиф оилавий муносабатлар, оилавий муҳит орқали ўша даврнинг бор ҳолати ва аёл-қизлар тақдирининг тасвирини, қолаверса, феминистик ғояларни тарғиб қилишга ёрдам беради. Шунингдек, бадиий матнда биргина концептнинг оламшумул маъно касб этишини англашимиз мумкин.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбек тилининг изоҳл луғати. Тошкент. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2021. Б.97

2. Кострубина, Е. А. Гиперконцепт СЕМЬЯ/ДОМ — FAMILY/HOME в русской и английской лингвокультурах: специальность 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание»: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук / Кострубина Елена Алексеевна; Институт языкознания РАН. — Москва, 2011. — 20 с. — Текст: непосредственный.

3. А. А. Подкопаева, И. С. Карабулатова. — Текст: непосредственный // Мир науки, культуры, образования. — 2018. — № 3. — С. 476–478.

2. Красовская, Н. В. Художественный концепт: методы и приемы исследования / Н. В. Красовская. — Текст: непосредственный // Известия Саратовского университета. — 2009. — № 4. — С. 21–25.

3. Миллер, Л. В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория / Л. В. Миллер. — Текст: непосредственный // Мир русского слова. — 2000. — № 4. — С. 39–45.

4. Подкопаева, А. А. Вербализация концепта HOME/HOUSE в романе «Гордость и предубеждение» Джейн Остин /

²⁶¹Миллер, Л. В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория / Л. В. Миллер. — Текст: непосредственный // Мир русского слова. — 2000. — № 4. — С. 39–45.